

ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО И ЧОВЕКА
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. Мария Петрова Трифонова, д-р по психология

за вътрешната защита

на дисертационен труд на тема:

**Сепарация-индивидуация и взаимоотношения в
юношеска възраст**

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ в направление 3.2.
„Психология“ „Психология на развитието в детска и юношеска възраст“

Автор на дисертационния труд: Цветелина Макавеева

1. Актуалност и значимост на разработвания научен проблем

Актуалността на изследванията върху юношеството се определят от динамиката и темпа на наблюдаваните тенденции на промяна в съвременното, които се нуждаят от своевременно отразяване и научно психологическо обяснение. Поради засиленото общуване в интернет пространството, широко разпространение и споделеност намират модели, които бързо достигат до юношите и повлияват тяхното поведение и личностно развитие, тъкмо защото са в съзвучие с техните потребности и чувства в процеса на сепарация-индивидуация. Те

представяват разнообразна феноменология, в която намират отражение както универсални закономерности, така и специфични, свързани с българския социо-културен контекст, в който се преплитат традициите на родителство и отношенията между различните поколения. Подобни изследвания, сред които и настоящето, представено в дисертационния труд, са информативни и безспорно представляват интерес за разработването на политики и интервенции, които да подпомогнат оптималното функциониране на юношите. Значението на подобни изследвания произтича и от необходимостта от по-задълбочено проучване на тези процеси, поради ефекта, който могат да имат върху по-нататъшното им индивидуално развитие. В частност неблагоприятното протичане на процеса сепарация-индивидуация може да има сериозни негативни последици както върху актуалното състояние на юношите, така и върху решенията, които се отнасят до бъдещата им жизнена реализация. Въпреки богатото теоретично наследство, изчерпателно отразено в дисертационния труд, има поле и за нови теоретични линии, които да разширят обяснителните модели на процеса на сепарация-индивидуация в съзвучие с съвременната реалност.

2. Оценка на научните резултати

Основната цел на дисертационния труд е да разгледа модела на операционализация на процеса сепарация-индивидуация, лежащ в основата на въпросника за сепарация-индивидуация в юношеска възраст на Джон Ливайн и Серж Сейнтонж. За постигане на тази цел в изследването се залага на анализа на няколко основни вида взаимовръзки между конструкта, който е във фокуса на изследователския интерес, и избрани категории, които съдържателно най-добре разкриват неговата същност.

Изследвана е достатъчно голяма хетерогенна извадка – 998 лица, което позволява да се направят необходимите за проверка на хипотезите количествени анализи.

Получените емпирични данни са анализирани методично и прецизно, като се следва изходния теоретичен модел и се използват адекватни за проверката на хипотезите статистически методи. Дисертацията представлява едно успешно задълбочено теоретично и емпирично изследване на комплекс от взаимосвързани явления и показва отличната подготовка на докторантката – както теоретична така и методологична.

Текстът на дисертацията е изложен на 162 страници и включва увод, четири глави, като съдържанието е представено в теоретична част, три глави с резултатите от емпиричните

изследвания, заключение и библиография. Библиографията обхваща 195 заглавия, от които 13 на български език, а останалите са основно на английски език и няколко- на немски, френски и португалски език, съответстващи на изследваната проблематика. В дисертационния труд са представени 25 таблици и 5 фигури.

Теоретичният обзор в дисертацията очертава различните аспекти на процесите на сепарация-индивидуация във водещите в историята на психологията концепции, в рамките на които те са намерили обяснение съобразно основните им постулати: теориите за обектните отношения, психосоциалната теория, теорията за привързаността. Избраният подход разкрива развитието на идентичността в перспективата на тези теории, като се проследява в различните периоди на развитие, но се фокусира основно върху юношеството, за да се разкрие спецификата на този възрастов период и да се подчертаят факторите и механизмите, които се залагат в обяснителните модели. Умело са подбрани и представени основните теоретически постулати, като са подчертани както техните силни страни, така и присъщите им ограничения в обяснението на сепарацията-индивидуацията. Специално внимание е отделено на теоретичните идеи на М. Малер, която разкрива идеята за сепарация-индивидуация в детството, както и тези на П. Блос, който ги надгражда и отнася в юношеска възраст. Представянето на техните позиции от докторанта е направено както през фокуса на взаимодействието с основните фигури от близкото обкръжение- родители, връстници, учители, така и в развитиен план през спецификата на детството и юношеството.

Методологията на емпиричното изследване е разработена много прецизно, като за целта на изследването са използвани следните инструменти, по-голямата част от които са вече адаптирани или са в такъв процес за българска популация (Въпросник за субективно благополучие и взаимоотношения, ССБВО, Калчев, 2011; Въпросник за юношеска привързаност, AAQ, West et al., 1998; Детски въпросник за нарцистична личност – ревизирана версия, Калчев, 2019; Кратка скала за социална фобия-Connor et al., 2001, Калчев, 2019; Въпросник за възприемане на училището- School Climate Index, Finlayson, 1970, Калчев и съавтори, 1993; Скалата Показател за авторитетно родителство- Authoritative Parenting Index, API; Jackson et al., 1998; Калчев, 2008).

Емпиричното изследване за тестване на първата хипотеза е основано на опитите за извличане на 7-, 8- и 9- факторна структура, но резултатите оправдават отделянето на 10-ти компонент „Незаинтересованост на родителите“. В този план е направен опит за

максимално следване на процедурите на авторите на методиката SITA, като направените модификации са след много внимателен прецизен анализ и обосновка. Постигнатото решение е подкрепено и с теоретически аргументи и емпирично обосновано с помощта на конфирматорен анализ.

Данните за вътрешната съгласуваност на въпросника са приемливи, като са измерени с коефициента на Кронбах, а така също са допълнени и с информация за надеждността, получена с алтернативен метод- коефициента Ω на Макдоналд.

Съдържателната плоскост, в която се разкрива процесът сепарация-индивидуация е построена на връзката му с конструкти като субективно благополучие, привързаност, нарцисизъм, социална фобия. Напълно обосновано е търсенето и на взаимовръзки с възприемането на училището, както и с родителските стилове на възпитание.

В семантичната мрежа се вплитат различни по своя характер отношения с множество понятия на суб-йерархично ниво, чрез които се операционализират избраните базисни конструкти. Това води до по-пълно и всеобхватно представяне същността на процеса сепарация-индивидуация, което е съществено преимущество на дисертационната работа.

Изложението на емпиричните изследвания в подкрепа на втората хипотеза, в която се постулира наличие на самостоятелни значими ефекти, е построено в съответствие с издигнатите цели и предлага теоретичните аргументи за очакваните взаимовръзки. Прави впечатление много добре организираното изложение на емпиричните резултати, като се започва от постановката на проблема и преминава през факторната верификация на въпросника, корелационния и регресионен анализи. Този добре структуриран подход помага да се обхване цялото многообразие от установени закономерности, както и да се изведат най-основните от тях.

Очаквано се потвърждава връзката между сепарацията-индивидуация, измерена с въпросника SITA и субективното благополучие, като се доказват отделните хипотези за връзките с подskalите, отразяващи различни аспекти на двата конструкта.

Освен това, и трите скали на AAQ, отразяващи юношеската привързаност се обясняват добре от дименсиите, които се разкриват с въпросника SITA.

Получените резултати потвърждават взаимовръзките и с останалите избрани конструкти- нарцисизъм, социална фобия, възприемане на училището, както и родителските стилове на възпитание. Установено е, че с близостта с родителите се свързва с позитивно

отношение на юношата към различни аспекти на училището, а с отчуждението и безразличието към проблемите му се свързва с формирането на негативно отношение към учителите и възприемането им като ограничаващи неговата лична свобода и налагащи императивно своите изисквания. Данните представят доказателство за конвергентната валидност на скалата „Вплетеност с учителя“ от SITA.

Посредством структурните модели се установява, че родителският стил на майката има по-голяма обяснителна сила за проявленията на процеса сепарация-индивидуация, отколкото този на бащата. Диференцирана е ролята на двете родителски дименсии, като взискателността и на двамата родители изглежда по-малко значим предиктор за юношеските нагласи и поведение в сравнение с отзивчивостта. Получените резултати могат да послужат като добра основа за бъдещи изследвания, като напр. да се разгледат тези зависимости, но с модериращата роля на пола на юношите.

В последната четвърта глава се обобщават резултатите от сравнителния анализ по полов признак и възраст (училищен клас) показват, че по отношение на средните стойности на скалите от Въпросника за сепарация-индивидуация в юношеска възраст се разкриват значими междуполови различия. Интересна е откритата в работата амбивалентност- по-високото равнище на вплетеност с обгрижващата фигура е в съчетание с по-високо възприемане на родителите като незаинтересовани. Възможно обяснение може да се потърси в това, че високото равнище на свързаност с родителя поражда по-високи очаквания към тях и респективно по-негативна оценка при възможно несъответствие.

В езиково отношение работата е написана много грамотно, с точен езиков изказ, макар по отношение на превода на някои от използваните термини би могло да се потърси по-добър вариант от буквалния превод –напр. думата „вплетеност“ (макар че преводът на оригиналната дума е точен) и др.

Направените изводи съответстват на поставените задачи, като не се прави опит за свръх интерпретация и генерализацията им, а умерено и предпазливо се извеждат на базата на особеностите на изследването като срезово, с отчитане параметрите на извадката.

С широкия обхват на изследваните феномени, както и с установените закономерности, настоящият труд представлява добра основа за надграждане, в това число и възможности да се преодолеят ограниченията, произтичащи от самооценъчния характер на изследването. В бъдещи изследвания може да се потърсят връзки и с поведенчески

прояви, данни за които предоставя международното сравнително изследване на здравето и благополучието на юношите „Поведение и здраве при деца в училищна възраст“ (HBSC).

В резултат на изпълнения на високо професионално ниво дисертационен труд и доказаното възпроизводство на теоретическите конструкции на оригиналната скала за сепарация-индивидуация върху българска извадка, се осигурява възможността за нейното по-нататъшно приложение у нас.

Приносите отразяват обективно постиженията на дисертационния труд.

Авторефератът е съобразен с изискванията, като адекватно представя съдържанието на дисертационния труд.

Заклучение

Дисертационната работа представлява много задълбочен и компетентно написан труд, отговарящ на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Очертаната теоретична рамка, в която се разглеждат процесите на сепарация-индивидуация, изчерпателното и задълбочено представяне на съдържанието им в плана на връзките с близки конструкции, стройно организираната структура на изложението, показва способността на докторанта за системно и методично разработване на научния проблем. Той разкрива отговорното отношение към научния процес, високата компетентност на докторанта с потенциала на един обещаващ млад учен да реализира амбициозни изследователски цели.

Към настоящия момент дисертационният труд е реализиран в четири самостоятелни публикации.

Въз основа на посочените качества на представения дисертационен труд предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Цветелина Макаеева по професионално направление 3.2. Психология, докторска програма „Психология на развитието в детска и юношеска възраст“.

07.05.2021

Рецензент:

(доц. д-р Мария Трифонова)

гр. София